

ЗЯКУНА І.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Аналізуються зміни, що здійснювалися в історичній освіті в перше десятиліття незалежності України. Простежується процес формування національної концепції історичної освіти.

Протягом першого десятиліття незалежності України науковцями та освітянами активно проводилася робота по виробленню нової концепції національної історичної освіти. На сьогодні в загальноосвітніх школах України викладання та вивчення історичних курсів здійснюється за новими концептуальними засадами. Цей складний і водночас творчий процес формування нового змісту, характеру та рівня історичної освіти розглядається у даній статті¹.

На початок 90-х рр. Україна вже мала певні досягнення в освіті: розвинену систему навчально-освітніх закладів, великий корпус висококваліфікованих педагогічних кадрів, однак пріоритети на освітянській ниві визначалися ідеологічними завданнями. Тому зміст, характер і рівень освіти не відповідали потребам суспільства, яке почало змінюватися. Розроблені під керівництвом ЦК КІТРС та ЦК Компартії України проекти освітніх реформ 1984, 1987-1988 рр. залишилися на папері. Ці неодноразові проголошення реформування освіти не дали відчутних наслідків, оскільки не можна було змінити школу, не змінюючи нічого в суспільстві. Навчальні програми з історії залишалися сталими за винятком останніх тем курсу історії СРСР, що постійно доповнювались переліком нових подій та партійних постанов. Хоча програми й містили перелік вмінь та навичок, які потрібно було формувати в учнів, у методиці головна увага зверталася на роботу з працями класиків марксизму-ленінізму, державних керівників, матеріали партійних з'їздів і Пленумів ЦК КПРС.

У визначенні цілей навчання перевага віддавалася формуванню комуністичного світогляду, радянського патріотизму, пролетарського інтернаціоналізму, відданості справі Комуністичній партії, непримиренності до буржуазної ідеології. В процесі викладання в учнів передбачалося сформуванню знання, насамперед, про закономірну зміну суспільно-економічних формацій, неминучу перемогу комунізму, класову боротьбу як рушійну силу історії².

На викладанні історичних дисциплін негативно відбився і процес "інтернаціоналізації", а в дійсності - зросійщення, який активізувався в 70-ті рр. В той час у школах дисципліну "Історія СРСР і УРСР" було замінено на "Історію СРСР". На багато років викладання історії УРСР фактично було припинено, не видавалися підручники і посібники з історії України. Оскільки окремих годин на вивчення історії України не виділялося, вчителі змушені

Зякун Алла Іванівна - кандидат історичних наук, доцент кафедри соціо-гуманітарних дисциплін Української академії банківської справи.

були самостійно, на власний розсуд, вирішувати питання про те, як вивчати історію УРСР. Одні, не маючи спеціальних годин, перевантажували учнів додатковими місцевими матеріалами, а більшість взагалі відмовилась від курсу історії УРСР.

В квітні 1984 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР в своїй спільній постанові ухвалили *'упорядкувати викладання історії союзної республіки'*. Та реальних змін у викладанні історії до кінця 80-х рр. так і не сталося, хоча з 1984 р. відновилося видання підручників та посібників з історії УРСР⁴. окремі теми з її проблематики почали рекомендуватися до вивчення на уроках. Але ці матеріали подавалися вибірково. В умовах горбачовської перебудови тенденція на скорочення матеріалів з історії України при вивченні історії збереглася: навчальна програма для шкіл на 1986-1987 навчальний рік рекомендувала *"більш економний відбір важливих фактів, специфічних для історії республіки"*⁵.

Ідеологічні міркування примушували авторів програм, підручників і методичних посібників прикрашати реальні історичні факти, тим самим нав'язуючи учням однобічні оцінки, що відповідали вузько партійним інтересам. В зв'язку з цим, історія втратила свою привабливість, що призвело до зниження інтересу учнів до предмету, до зменшення конкурсів при вступі на історичні факультети вузів республіки⁶.

Поштовхом до подальшого удосконалення викладання історії України в школі була розробка у 1990 р. концепції середньої загальноосвітньої школи України, проект якої для широкого обговорення був опублікований в газеті *"Радянська освіта"*. Концепція націлювала вчителя на формування і розвиток особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, системою знань про суспільство, почуттям національної самосвідомості. Головним засобом цього виступав національний компонент змісту освіти, важливою складовою частиною якого повинна була стати історія України⁷.

Лише у 1989/90 навчальному році історія Української РСР була внесена до числа обов'язкових предметів у школі. На її вивчення було виділено у 8 та 11 класах по одній годині на тиждень⁸, а всього 102 години, з них 51 додатково, а 51 за рахунок резерву всіх курсів історії⁹. Проте історія Української РСР, як і раніше продовжувала вивчатися разом із загальним курсом історії СРСР, оскільки окремої програми з історії УРСР для шкіл ще не було. В таких складних умовах Міністерство освіти УРСР змушено було у 1990 р. рекомендувати вчителям творчо використовувати навчальні програми з історії¹⁰. З метою орієнтації вчителів на поглиблене вивчення історії України Міністерство освіти направило в квітні 1990 р. на місця лист *"Про випускний екзамен з історії СРСР та суспільствознавства в середніх загальноосвітніх школах і профтехучилищах республіки в 1989/90 навчальному році"*, в якому сформулювало основні питання-проблеми, на які слід звернути увагу учнів. З 23 проблем 14 були пов'язані з історією України¹¹.

В 1990 р. з'явився перший проект програми з історії Української РСР¹-. В ньому враховувалося, що історія УРСР вивчається паралельно з історією СРСР та всесвітньою історією. Для уникнення дублювання частини; матеріалу, найважливіші події, що охоплюють історію ряду країн, рекомендувалося вивчати в курсах історії УРСР, СРСР, нової і новітньої історії

на об'єднаних уроках. Так, у 10-му класі об'єднувалися теми *"Перша світова війна 1914-1918 рр."* (нова історія), *"Участь царської Росії у Першій світовій війні"* (історія СРСР) і *"Україна у роки Першої світової війни"* (історія УРСР), *"Культура зарубіжних країн наприкінці XIX - на початку XX ст."* (нова історія), *"Культура Росії в епоху імперіалізму"* (історія СРСР) і *"Розвиток культури на Україні на початку XXст."* В 11-му класі вивчалася спільно з відповідним матеріалом новітньої історії та історії СРСР тема *"Українська РСР у період Великої Вітчизняної війни"* та інші¹³.

На початку 1991 р. Міністерство народної освіти розробило проект програми початкового курсу історії України для 5-го класу, розрахованого на 62 години, в якому по-новому висвітлювалося багато проблем вітчизняної історії¹⁴.

З 1991 р. навчально-виховний процес в школі здійснювався на основі наказу Міністерства народної освіти України від 15 травня 1991 р. *"Про викладання гуманітарних і соціально-політичних дисциплін у вищих та середніх навчальних закладах республіки"*. Розроблена згідно з цим наказом Концепція викладання гуманітарних і соціально-політичних дисциплін у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах Української РСР передбачала протягом 1991/92 навчального року здійснити розробку нової структури викладання дисциплін гуманітарного напрямку¹⁵. Для формування такої структури принципове значення мало затвердження Міністерством народної освіти України у вересні 1991 р. *"Концепції середньої загально-освітньої школи України"*, яка чітко визначила головну мету школи: *"Формування і розвиток соціально активної, гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадською позицією, системою знань про природу, людину, суспільство, почуттям національної самосвідомості, готової до самовизначення"*¹⁶. Реалізувати у повній мірі цю мету вдалося лише після проголошення у 1991 р. незалежності України, коли почалися кардинальні зміни у викладанні історії.

Ключовим завданням у реформуванні гуманітарної сфери було вироблення нової освітньої політики, за допомогою якої можна було б привести зміст освіти до сучасних потреб суспільства. В грудні 1992 р. відбувся Перший з'їзд педагогічних працівників України, який схвалив концептуальні засади реформування української освіти, реалізовані в державній програмі *"Освіта" ("Україна XXI століття")*, яка була започаткована у 1993 р.¹⁷ Закладена в цьому документі концепція передбачала кардинальну реконструкцію всієї системи освіти, починаючи з дошкільного виховання і закінчуючи підвищенням кваліфікації дипломованих спеціаліста.

Програма передбачала оновлення змісту всіх ланок освіти і приведення його у відповідність із сучасними потребами особи і суспільства. Одним із завдань в галузі гуманітарної освіти ставилося осмислення історичних фактів, подій і явищ, різноманітності шляхів людського розвитку. Особлива увага приділялася вивченню вітчизняної історії.

Ознакою часу, початку 90-х рр., стало запровадження у школах історії України як самостійного предмету, що сприяло формуванню справді національної освіти в державі. Першими курс української історії ввели до навчальних планів школи західних областей республіки. Паралельно з

державною *"Концепцією середньої загальноосвітньої школи України"* науково-шкільні колективи Львівщини розробили свій проєкт національно-школи¹⁸. До третього розділу своєї концепції вони внесли зміни у вивчення окремих навчальних дисциплін. Так, історія України вносилася до навчальних планів як окремий предмет, вивчення якого розпочиналося з 5 класу, де подавався матеріал про героїв українського народу. У 6-9 класах поряд з історією України учні ознайомлювалися із світовою історією, а в 10-11 класах продовжували ґрунтовне опрацювання історії України ХІХ-ХХ ст. та світової історії. Організація вивчення цього курсу відбувалася за *"переліком тем: уроків"*, оскільки проєкт програми з історії України, розроблений Міністерством освіти УРСР, був надісланий лише в січні 1991 р.¹⁹

Свої концепції національної школи виробили також вчені Київського. Івано-Франківського педінститутів, викладачі інших регіонів країни. Загалом у творчому пошуку почала вибудовуватися схема, що відповідала новим історичним реаліям.

Менш радикально проходило введення історії України до шкільного, циклу в центральних та східних областях. В цих регіонах викладання курсу; здійснювалося за розробками, що надходили з Міністерства освіти, як; рекомендувало три варіанти навчальних планів: для шкіл (класів) : поглибленим вивченням предметів суспільно-гуманітарного циклу, шкіл (класів) з поглибленим вивченням історії та суспільствознавства, спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів соціально-гуманітарного циклу²⁰.

Планами передбачалося вивчення двох історичних дисциплін: *"Історія України"* та *"Історія"*. Кількість годин (див. табл.), що відводилися на їх вивчення, залежала від спеціалізації школи (класів)²¹.

Зміни у викладанні історичних дисциплін відбувалися досить швидко. хоча в 1991/92 навчальному році в більшості шкіл як самостійний предмет: ще залишалася історія СРСР; історія України у 8-Ю класах викладалася паралельно²². З 1992 р. в 11 класі вперше були запроваджені дві окремі оціню: - з історії України та всесвітньої історії²³.

Відзначаючи необхідність змін в історичній освіті в загальноосвітній середній школі, Міністерство освіти України розробило у 1992 р. *"Концепцію шкільної історичної освіти"*, проєкт якої був опублікований в засобах масової інформації для широкого обговорення²⁴.

В Концепції радикально переглядалися мета та зміст всього навчального процесу, його структура, форми і засоби навчання. Відповідне до концепції шкільна історична освіта мала формувати всебічно розвинуту, соціально активну особу. Відбір та побудова навчального матеріалу з історії мали здійснюватися за принципами гуманізації та взаємосполучення формаційного, цивілізаційного і культурологічного підходів. Такий підхід надавав можливість розкрити як поступальний розвиток суспільства *"по вертикалі"*, так і наступність і внутрішню різноманітність розвитку країн та цивілізацій тієї чи іншої епохи на *"горизонтальному"* зрізі історії²⁵.

Відповідно до нових методологічних засад змінювалася і структура історичної освіти. На другому і третьому ступені загальноосвітньої ШКОЛИ: державний компонент навчальних планів зберігав історію як обов'язковий

предмет. Вивчення історії здійснювалося за лінійним принципом (вивчення кожного періоду історії один раз, без повторення у наступних класах). В загальноосвітніх школах України запроваджувалися два самостійні курси: "Всесвітня історія" та "Історія України". Вивчення їх здійснювалося паралельно у відповідній хронологічній послідовності. На вивчення історії відводилося 629 годин, з них 374 - на всесвітню історію, 255 - історію України. В 5-7 класах це становило 68 годин, в 8-му класі - 85,9-Ю класах - 119, в 11-му- 102 години²⁶.

Починаючи з 1992/93 навчального року, викладання історії в школах здійснювалося з урахуванням сучасних наукових підходів та нової структури шкільної історичної освіти, запровадженої Міністерством освіти України. За цією структурою в 5-му класі викладався елементарний курс історії України за проектом програми видання 1991 р.²⁷, з використанням нового навчального посібника²⁸. В 7-11 класах вивчалися два самостійних курси: "Історія України" та "Всесвітня історія".

Типи шкіл	Предмети навчального плану	Кількість годин на тиждень по класах			
		VIII	IX	X	XI
Школи (класи) з поглибленим предметів суспільно-лманітарного циклу	Історія, Історія України	3	4	4/5	4/5
Школи класи з поглибленим вивченням сторії	Історія, Історія України	5	5	6/8	5 1
Спеціалізовані школи з логлибленим предметів соціально-уманітарного циклу	Історія: - лекційні заняття - семінарські (практичні) заняття	1/2 1/0	3/2 1	3/2 1	3 0/1
	Історія УРСР: - лекційні заняття - семінарські (практичні) заняття		0/1 0/1	0/2 0/1	1/0 1/0'

Кількість годин виділених на історію в загальноосвітніх школах України у 1990 р.

Для запобігання прогалин у знаннях учнів у програмі було здійснене значне перегрупування навчального матеріалу, визначено новий порядок його вивчення у різних класах. Так, розділи I-III програми вивчалися у 7-м, і 8-му класах, розділи XII-XIII - у 9-10 класах, а розділ XXI - у 10-11 класах.

Таким чином, викладання історії України здійснювалося за схемою: \ 7-му класі - від найдавніших часів і до кінця XIV ст.; в 8-му - від найдавніших часів до кінця XVIII ст.; в 9-му - від початку ХІХ ст. до 1917 р.; в 10-му - від початку ХІХ ст. до 1945 р. і в 11-му класі - з 1939 р. до 1992 р.²⁹ Викладання всесвітньої історії в 6-8 класі проводилося за розробленою програмою³⁰, а в 9-11 класі - за тематичним плануванням уроків³¹, розробленим відділом гуманітарних дисциплін Міністерства освіти. В цілому викладання всесвітньої історії здійснювалося за схемою: 6 клас - стародавній світ, 7-4-класи - середні віки, 9-10 класи - нова історія і 11 клас - новітня історія. В 1992/93 навчальному році вийшла програма з курсу *"Історія України"*, зі якою викладання вітчизняної історії здійснювалося до 1996 р.

В 1995 р. Міністерство освіти України опублікувало проект концепції безперервної історичної освіти³².

Автори концепції визначили конкретні шляхи трансформації історичної освіти в Україні на принципах: гуманізації, відродження української ментальності, єдності цивілізаційного і культурологічного підходів моделюванні змісту історичного матеріалу, поєднання лінійного та концентричного підходів, використання альтернативно-проблемних підходів³³.

Однією із складних методологічних проблем, яку слід було вирішити авторам, була проблема співвідношення світової та вітчизняної історії в історичній освіті України.

Розвиток людства в цілому, а також історію окремого народу можна вірно зрозуміти, розглядаючи їх крізь призму світової історії. Історія окремого народу може бути незрозумілою, якщо замкнутися при її розгляді в рамках подій лише цієї країни. Хіба можна, наприклад, зрозуміти історію України, не розглядаючи події в сусідніх країнах, насамперед Росії, Польщі, Литві, Чехословаччини, з долею яких вона була нерозривно пов'язана протягом багатьох століть? Історики В.Ткаченко та О.Рєєнт слушно з цього приводу писали: *"Будь-яка національна історія залишиться до кінця не з'ясованою доти, доки вона не буде розглянута у зіставленні з історіями національних держав, що становлять її сукупності ширшу спільноту. Тільки таким чином категоріями цілого, а не часткового, можна в туманному хаосі подій віднайти лад і порядок, а також: зрозуміти те, що раніше здавалося незбагненим"*³⁴.

Виходячи саме з цих міркувань, в багатьох країнах світу пріоритет історичній освіті віддається всесвітній історії. У школах Франції історія країн вивчається в курсі всесвітньої історії. Рада Європи у вересні 1996 р. прийняла новий проект з проблем викладання історії Європи, яким передбачав підвищення інтересу до вивчення сучасної європейської історії (в цьому проекті бере участь і Україна)³⁵.

І все ж таки автори концепції висловились за роздільне вивчення історії українській школі світової та вітчизняної історії. Пояснювалося по-насамперед, тим, що довгі роки перебування українських земель в складі:

Росії, Польщі, Чехословаччини, Румунії наклали негативний відбиток на формування національної самосвідомості українського народу}'. І як свідчать соціологічні дослідження, 60% старшокласників не ідентифікують себе з українською державою³⁶. Позбутися такого становища можна лише шляхом цілеспрямованого формування у молоді людини системи цінностей, які ґрунтуються на національній гордості та гідності. У формуванні таких цінностей надзвичайно велика роль належить курсу історії України. Тому автори концепції прийняли рішення, що *"пріоритету системі історичних дисциплін відводиться історії України. Вона вивчається у контексті світової історії"*³¹.

Згідно з даною концепцією ознайомлення з історією повинно починатися з дитячого садка, де діти, вивчаючи основи української мови, фольклор, народне, образотворче, пісенне, музичне мистецтво, обряди, а також літературні історичні твори, живопис тощо, пізнають історію своєї країни.

За проектом у дитячих садках історія не вивчалася як предмет. Вона повинна опановуватися дошкільнятами через народні, театралізовані, сюжетно-рольові, дидактичні й рухливі ігри, перекази казок, оповідань, співи, таночки, під час гри на народних інструментах, малювання та ліпки тощо.

Таким чином, дошкільні заклади забезпечують системність виховання дітей на історичному матеріалі, готуючи їх до подальшого сприйняття історичних фактів.

У перших трьох класах знайомство дітей з вітчизняною історією здійснюється за матеріалами тих предметів, які є у програмі: уроки читання, української мови, музики і співів. У четвертому класі концепція передбачає запровадити предмет *"Вступ до історії"*, який би у формі оповідань ознайомив учнів з предметом історії, давав перші уявлення про краєзнавство, спеціальні історичні дисципліни та археологію, тим самим готуючи учнів до систематичного вивчення історії в основній та старшій школі.

В основній (5-9 класи) та старшій школах (10-11 класи) вивчення історичних курсів передбачається організувати за поєднанням лінійного та концентричного підходів: у 5-9 класах за лінійною побудовою вивчення предмету, в 10-11 класах - шляхом повернення до раніше вивченого матеріалу у спецкурсах (історичне краєзнавство, регіональна історія, археологія, етнографія, історична демографія та інші спеціальні історичні дисципліни). Весь цей компонент мав вивчатися у загальному курсі вітчизняної історії. За концепцією передбачалося створення посібників з усіх історичних дисциплін³⁸.

У вивченні всесвітньої історії концепція окреслює інші пріоритети. По-перше, більшою увагою у шкільній програмі повинна була користуватися так звана *"священна історія"*, тобто епохи й країни, відображені в Біблії. По-друге, слід зосередити увагу на розділах, які сприяють більш повному освоєнню здобутків європейської цивілізації, передусім це історія античного світу і Візантії, а також країн, що виникли на уламках Римської імперії. По-третє, передбачається детальне вивчення історії країн, у складі яких перебували українські землі: Росії, Речі Посполитої (Литви і Польщі), Австро-Угорщини та країн, на які вона розпалася.

Таким чином, концепція передбачає вивчення вітчизняної та всесвітньої історії в однакових хронологічних межах. При цьому виділена вітчизняної історії в окремий предмет означає, що вона вивчатиметься детальніше, ніж історія будь-якої країни або групи країн світу. Завершення вивчення історичного курсу за такою схемою передбачає складання двох екзаменів з історії у випускних класах основної та старшої шкіл.

Крім базового рівня історичної освіти, що забезпечувався згідно з розглянутою структурою, в старшій школі пропонувалося вивчати спеціальні та факультативні курси. Вони поділялися на: систематичні (*"Історія культури, України"*, *"Міжнародні відносини у ХХ сторіччі"*); прикладні факультативи (*"Основи археології України"*, *"Основи краєзнавства"*); спеціалізовані факультативні курси (*"Політичні портрети діячів України"*, *"Історіографія, проблеми індустріального суспільства"*); інтегровані курси (*"Історія дереюави і права України"*, *"Історія світової культури"*)³⁹.

Концепція передбачала також вивчення історії національних меншин. За рахунок скорочення годин на викладання всесвітньої історії та історії України в російських школах рекомендувалося викладати історію Росії, в угорських - історію Угорщини, у польських - історію Польщі тощо.

Як бачимо, пропонована концепція вимагала докорінної реформи історичної освіти в школі. Але в середині 90-х рр. провести таку реформу \ повній мірі виявилось неможливо через певні причини. По-перше, - відсутність в країні відповідної навчально-методичної літератури, створене: з сучасних методологічних та методичних позицій. По-друге, - не-підготовленість школи до нової структури викладання. По-третє, - неготовність до реалізації концепції вчительських кадрів. Тому реалізація концепції було відкладено. Натомість, встановлено перехідний період (приблизно п'ять років), за який вище зазначені реформи можна було здійснювати поступово.

В наступні роки деякі автори, повертаючись до концепції історичної освіти, намагалися уточнити деякі її параметри. Є.Смотрицький, наприклад, спробував виділити основні рівні історичної освіти в залежності від віку учнів. студентів: 1) міфологогероїчний, звернений до емоцій дитини з метою закладення підвалин історичної свідомості (здійснюється через легенди, казки, оповідання і розрахований на дітей до 12 років); 2) раціонально-інформаційний, розрахований на систематичне вивчення учнями національної та всесвітньої історії (12-18 років); 3) раціонально-інформаційний, розрахований на поглиблене вивчення історії студентами-гуманітаріями (17-22 років); 4) поглиблене вивчення історії студентами-гуманітаріями (не істориками) з урахуванням фахової специфіки (17-22 роки і: 5) вивчення історії студентами-істориками⁴⁰.

Окремі елементи концепції безперервної історичної освіти впроваджувалися відразу ж після 1995 р. Так, спеціальні та факультативні курси з історії почали читатися в школах з поглибленим вивченням історії, а також в гімназіях і ліцеях, тобто в тих навчальних закладах, які здатні організувати такі курси із задовільним рівнем викладання. Інші школи до виходу нового закону про освіту відмовилися від читання історії як предмета з 4-го класу. Замість передбачуваного тут курсу *"Вступ до історії"*, розпочалося вивчення

історії України у полегшеному вигляді, в 5-му класі - шляхом розповідей про життя видатних людей в історії українського народу. З 6-го по 11-й клас викладався систематичний курс історії, який містив два самостійні предмети: *"Історія України"* та *"Всесвітня історія"*. Вивчення цих предметів здійснювалося паралельно, тобто уроки зі всесвітньої історії та історії України чергувалися один з одним. Винятком стало викладання історії в 6-му класі (історія стародавнього світу).

В цей же час розпочалась робота щодо створення державних освітніх стандартів. Прийняття Верховною Радою України закону *"Про загальну середню освіту"* поставило на порядок денний проблему уточнення концепції історичної освіти на основі Державного стандарту загальної середньої освіти, *"зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл нарівні початкової базової і повної середньої освіти та гарантії держави у її досягненні"*⁴².

Закон сформував важливі правові норми, які безпосередньо стосувалися вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах соціально-гуманітарних дисциплін, в тому числі історії. Викладання має ґрунтуватися на принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави⁴².

В 1997 р. в Україні був розроблений Державний стандарт середньої освіти в галузі історії. Він чітко визначив елементи, які повинні бути обов'язковими у вивченні історії в загальноосвітніх закладах, яким повинно бути оптимальне навантаження учнів, які знання з історії має отримати випускник загальноосвітньої школи⁴³.

Раніше, в 1995-1996 рр., з'явилися експериментальні програми з історії для загальноосвітньої школи, що відповідали вимогам нової концепції історичної освіти. В цей же час група істориків, авторів підручників з історії України для середньої школи (Я.Грицак, О.Лях, П.Панченко, І.Підкова, Н.Теплоухова, Ф.Турченко, Г.Швидько, В.Шуст) склали експериментальну програму з історії України для 6-11 класів, а В.О.Мисан, Ю.П.Олексин - для 5-х класів⁴⁴. Також була створена програма і з всесвітньої історії для 6-11 класів середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів⁴⁵. На вивчення всесвітньої історії відводилася 391 година. Програмний матеріал був поділений на розділи, які в свою чергу складалися з тем, а теми - з уроків. До програми були включені і розділи, які раніше вивчалися в курсі історії СРСР. Характерною рисою програми є збільшення обсягу навчального матеріалу з історії країн Азії, Африки, Латинської Америки.

В 1996 р. Міністерство освіти України підготувало нові програми з історії України та всесвітньої історії⁴⁶. Для вивчення історії України в 5-му класі було запропоновано дві програми на 68 годин, одна з них експериментальна. В ній колений розділ виступав як самостійна, тематично завершена структура. Замість традиційних узагальшовальних уроків після вивчення кожного розділу були передбачені уроки контролю з використанням елементів тестових завдань за типом *"Перевір себе сам"*. Програма передбачала навчальні екскурсії. Згодом за цією програмою було створено підручник⁴⁷.

Таким чином, на середину 90-х рр. навчальні програми повністю змінили як зміст, так і структуру викладання історії. Навчання почало здійснюватися за принципом паралельного, синхронного вивчення двох курсів - історії України та всесвітньої історії.

Виходячи з цього, на основі попередніх навчальних програм з історії, в 1996 р. Міністерство освіти України склало орієнтовне тематичне планування вивчення вітчизняної та всесвітньої історії⁴⁸. Таке планування, на думку упорядників, відповідало принципам паралельного синхронного, вивчення обох курсів у хронологічній послідовності (від найдавніших часів до сучасності) по країнах і регіонах. Для викладачів історичних дисциплін важливим у даному випадку було те, що орієнтовний характер матеріалу } допускав перегрупування його в рамках окремих тем і розділів. Орієнтовне тематичне планування курсів історії України та всесвітньої історії дало змогу не лише змінити акценти у викладанні історичних дисциплін, а й призвело до трансформації основної парадигми у викладанні історичних курсів, до кардинального оновлення їх змісту та структури.

Такий підхід відповідав сучасним науковим уявленням про поєднання викладання всесвітньої історії та вітчизняної історії. Це підтвердили учасники регіонального карпатського семінару *"Центральна та східна Європа, як історичний регіон: проблеми інтеграції у всесвітню історію ХХ ст."* (Чернівці, жовтень 1997 р.), визначивши основним пріоритетом зміст } шкільної історії історію своєї країни та історію Європи як спільного середовища проживання, загальних подій та явищ, які вплинули на розвиток країн Європи⁴⁹.

В 1998 р. вийшла нова редакція програм історичного курсу⁵⁰. У порівнянні з діючими у попередні роки, вона мала кілька нових рис. Матеріал в ній не зводився в один потік окремими курсами всесвітньої історії та історії України, а був згрупований так, як він викладався в загальноосвітніх навчальних закладах. В програмі був відсутній поурочний поділ матеріалу, усунуто другорядний фактичний матеріал. Чітко визначено, які основні поняття, вміння та навички учні набувають під час засвоєння курсу. Для вчителів були подані рекомендації щодо оцінювання результатів навчальної діяльності учнів.

Так, вивчення історії України за програмою починається в 5-му класі з пропедевтичного курсу, який готує учнів до засвоєння історичних знань у наступних класах. З 6-го класу вивчається всесвітня історія. З 7-го класу } вивчення історичних курсів всесвітньої історії та історії України здійснюється паралельно та синхронно. У вивченні історії стародавнього світу перевага } надано історії тих народів, які згадуються в Біблії, а також історії Греції та Риму.

Такий підбір матеріалу сприяв кращому розумінню античної культури та християнської спадщини, які вплинули на історію України. У курсі історії середньовіччя акцент робиться на історії країн, що виникли на уламках Західної Римської імперії та Візантії, у пізньому середньовіччі - на історії Московської держави, Великого князівства Литовського, Польщі, Туреччини, при вивченні нової історії - Росії, Речі Посполитої, Австро-Угорщини. Османської імперії⁵¹.

Таким чином, у програмі чітко простежувалося три пріоритети: вивчення історії України, історії ХХ ст., історії країн та держав, що мали історично зумовлені зв'язки з Україною. Такий перехід сприяв взаємодоповненню та збагаченню обох курсів. Вітчизняна історія розглядалася в загальноосвітньому контексті, а для всесвітньої історії українська історія стала однією з систем, що утворюють світову цивілізацію. В обох випадках Україна розглядалася як одна з країн світового простору.

У 1999-2000 навчальному році на викладання історії було відведено 340 навчальних годин та збережено основні методологічні та методичні підходи, які практикувалися у попередніх навчальних роках⁵².

Отже, аналізуючи процес формування національної історичної освіти в незалежній Україні маємо відмітити, що поступово змінювався зміст, характер та рівень викладання історії в загальноосвітній школі. Українське Суспільство від політико-адміністративних, ідеологічних пріоритетів перейшло до усвідомленого вивчення національної та світової історії.

¹ Див: *Зякун А.І.* Навчальна література з історії кінця 80-х - 90-ті рр. ХХ ст.: історіографічний аналіз. - Дис... канд. іст. наук. - К.: КНУ. 2002. -184 с.

²Программы восьмилетней и средней школы. История. 4-10 классы. - К., 1982. -12 с.

³Про реформу загальноосвітньої і професійної школи: 36. документів і матеріалів. - К.Д984.-С.67.

⁴Історія Української РСР для 9-10 класів/Авт.: *В.Г.Сарбей, В.Є.Спицький.* -К.,1984; Методика викладання історії Української РСР /Авт. *М.М.Лисенко.* - К., 1985; Хрестоматія з історії Української РСР (7-8 класи) / За ред. *Г.Я. Сергієнка.* - К., 1987. -176 с; Книга для читання з історії Української РСР (7-8 класи)/За ред. *В.А.Смоля.* - К.,1988. - 206 с; Історія Української РСР для 7-8 класів /Авт.: *Г.Я.Сергієнко, В.А.Смоля, В.Г.Сарбей.* -К, 1988.

⁵Программы восьмилетней и средней общеобразовательной школы. История. 4-10 классн. - К., 1986; Программы восьмилетней и средней общеобразовательной школы. История. 4-Ю классн. -К, 1987. -167 с.

Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України). - Ф.1. - Оп.32. - Спр.2447.-Арк.75.

"Концепція середньої загальноосвітньої національної школи України: Проект // Радянська освіта. -1990. -14 серпня.

⁸Навчальні плани денних загальноосвітніх шкіл УРСР на 1989/90 навчальний рік // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти. -1989. - №10. - С.9.

⁹Див.: Программы для средних учебных заведений. История. 5-11 классн. - К., 1989. - С1.

¹⁰Про навчальні програми для масових загальноосвітніх шкіл і СПТУ та шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів // Інформаційний збірник Міністерства освіти України.-1990.-№7.-С.5.

¹¹Про випускні екзамени з історії СРСР та суспільствознавства в середніх загальноосвітніх школах і профтехучилищах республіки в 1989/90 навчальному році: Лист Міністерства народної освіти України. -1990. -№7. -С.30.

¹²Див.: Програма з історії Української РСР. 8-11 класи. Проект. - К., 1990. - 40 с,

¹³Там само.-С.3.

"Програма початкового курсу історії України для 5 класів загальноосвітніх шкіл // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти УРСР. - 1991.-М2.-С.3-8.

"Архів Міністерства народної освіти УРСР. -Ф.166.-Оп.17.-Спр.109.-Арк.23-32.

"Концепція середньої загальноосвітньої школи України // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. -1992. -№4. - С.6.

¹⁴Див.: Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття") // Освіта. - 1993.-№44-46.-16 с.

¹⁸Українська школа // Радянська освіта. -1990. - 29 червня.

¹⁹ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.32. - Спр.2923. - С.101.

²⁰Архів Міністерства народної освіти України. - Ф.166. -Оп.17. - Спр.72. -Арк.142.

²¹Таблиця складена на основі інструктивних матеріалів Міністерства народної освіти України. - Там само. - Арк. 143-144.

- "Навчальні програми в 1991 -92 навчальному році для масових загальноосвітніх шкіл і СПТУ: Лист Міністерства народної освіти від 19.07.1991 р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. -1992. -№6. - С.5.
- ²³Інструкція про екзамени, переведення та випуск учнів загальноосвітніх шкіл України //там само. -1992. -№6. - С.5.
- ²⁴Матеріали до концепції шкільної історичної освіти України. Проект // Освіта. -1992. -12 травня. - Методика, газета в газеті "Освіта", №8. - С. 1 -3.
- ²⁵Тамсамо. -С.3.
- ²⁶Підраховано автором.
- ²⁷Див.: Програма початкового курсу історії України для 5 класу загальноосвітніх шкіл. Проект. -К., 1991. -6 с.
- ²⁸Див.: *Кучерук О.С.* Оповідання з історії України: Проб, підруч. до почат. курсу з історії України для 5 кл. серед. шк. - К.: Освіта, -1992. -158 с.
- ²⁹Програма з історії України, 7-11-ї класи (проект) // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. -1992. - №№7-8. - 64 с.
- ³⁰Програма всесвітньої історії, 6-8 класи (проект) // там само. - № 12.
- ³¹Орієнтовне тематичне шанування навчального матеріалу з всесвітньої історії в 9-х класах загальноосвітніх шкіл//там само. -№№15-16; 19; 21-22.
- ³²Див.: Концепція безперервної історичної освіти в Україні. Проект // там само. -1995. - №8.-С. 10-24.
- ³³Там само.-СІ 7-18.
- ³⁴*ТкаченкоВ., Рєєтні О.* Україна на межі цивілізацій: Історико-політологічні розвідки. - К.Д995.-С.26-27.
- ³⁵*Калініна Л., Пометун О.* На шляху до взаєморозуміння: загальноєвропейський контекст шкільної історії // Історія в школах України. -1998. - № 1. - С.21.
- ³⁶*Лукашевич М.П.* Гуманітарна освіта і виховання - важливі чинники формування особистості громадянина України // Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства: 36. статей. - Черкаси, 1998. - С.6.
- ³⁷Концепція безперервної історичної освіти в Україні: Проект// Інформаційний збірник Міністерства освіти України. -1995. -№8. - С.23.
- ³⁸Там само. -С.24.
- ³⁹Тамсамо.-СЛ9.
- ⁴⁰*Смотрицький Є.* Про історичну освіту // Історія в школах. -1997. - №4. - С. 14.
- ⁴¹Закон України "Про загальну середню освіту" // Законодавство України про освіту та науку. -К.: Парламентське видавництво, 1999. - С.56.
- ⁴²Тамсамо.-С58.
- ⁴³Див.: Державний стандарт загальної середньої освіти. Історія // Історія України. - 1997. - №34. - С.5-7; №35. - С.7-8; №36. - С.6-7; №37. - С. 11-12.
- ⁴⁴Див.: Інформаційний збірник Міністерства освіти України. -1996. -№6. -С.2-13; №9. -С.23-27.
- ⁴⁵Див.: Програма з всесвітньої історії (6-11 класи) // там само. -1995. - №№1-2. - С.3-48.
- ⁴⁶Див.: Програма для середньої загальноосвітньої школи. Історія України 5-11 класи. Всесвітня історія 6-11 класи. - К.: Перун, 1996. -126 с; Програми для шкіл з поглибленим вивченням історії. Історія України, 7-11 класи.-К.: Перун, 1996. -38с.
- ⁴⁷*Мисан В. О.* Оповідання з історії України: Підручник для п'ятого класу середньої школи. - К.: Генеза, 1997. -208 с. (видання 2-ге, виправлене та доповнене)
- ⁴⁸Див.: Орієнтовне тематичне планування курсів історії України та всесвітньої історії (7-11 кл.)// Історія в школах України. -1997. -№1. - С.20-26.
- ⁴⁹*КалінінаЛ., Паєтути О.* На шляху взаєморозуміння: Загальноєвропейський контекст шкільної історії//там само. -1998.-№1.-С.23.
- ⁵⁰Див.: Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України, всесвітня історія 5-11 класи (новаредакція). - К: Перун, 1998. - 94 с.
- ⁵¹Тамсамо.-С.5.
- ⁵²Про викладання соціально-гуманітарних дисциплін в загальноосвітніх навчальних закладах у 1999/2000 навчальному році // Освіта України. -1999. - 28 липня. - №30.

Отримано 07.11.2005.